

DOMENIUL CLUJ-MĂNĂȘTUR ÎNTRE ANII 1867-1869¹

Studiul de față dorește să prezinte situația domeniului Cluj-Mănăștur din perioada imediat următoare compromisului austro-ungar, anume, în intervalul 1867-1869.

Ausgelich-ul din 1867 a fost un eveniment fundamental atât în istoria Imperiului Austriac, cât și în cea a Europei Centrale. Schimbările majore aduse de sus-numitul compromis, mai cu seamă unirea Transilvaniei cu Ungaria, s-au manifestat și la scară locală, un exemplu bun fiind cel al domeniului în intervalul de timp cercetat. Materialul arhivistic pe care l-am folosit pentru această cercetare provine din arhiva Statusului Romano-Catolic din Transilvania².

Scurtă incursiune în istoria autonomiei catolice din Transilvania (sec. XVI-XIX).

Începuturile Statusului Romano-Catolic ardelean se întind până în epoca Principatului Transilvaniei, când nobilimea rămasă catolică și-a format propria stare (*status*) în organul legislativ transilvănean. Catolicismul a fost una dintre cele patru confesiuni recepte (*religio recepta*) și astfel a primit dreptul de a-și reprezenta interesele în Dietă.

Perioada de înflorire a instituției a avut loc în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. După alipirea Transilvaniei (pacea de la Carloviț din

¹ Studiul de față a fost elaborat în cadrul proiectului nr. K 112137 al Biroului Național al Cercetării, Dezvoltării și Inovației, intitulat „Publicarea corespondenței lui József Eötvös” / Jelen tanulmány a K 112137 számú, „Eötvös József levelezésének kiadására” című NKFIH-pályázat keretében készült.

² Din noiembrie 2015, sunt colaborator la proiectul amintit mai sus, care are scopul de a căuta, digitiza, transcrie și publica întreaga corespondență al lui József Eötvös, fost ministru ungar al Cultelor și al Instrucțiunii Publice, respectiv, fost președinte al Academiei Maghiare. Arhiva din care provin documentele cercetate se află în clădirea Facultății de Teologie Romano-catolică din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și este relativ neatinsă de cercetători din afara facultății. Cercetările pentru prezentul studiu s-au derulat în paralel cu proiectul amintit. Pentru ajutorul acordat, datorez mulțumiri domnului László Holló, prodecan al Facultății de Teologie Romano-Catolică și arhivistei Anita Vajda.

1699) și după înăbușirea răscoalei lui Francisc Rákóczi al II-lea (1711), curtea vieneză a introdus contrareforma în Ardeal. În fruntea guvernului a fost numit un nobil romano-catolic (contele Zsigmond Kornis), o serie de biserici au fost retrocedate catolicilor (la Cluj, Turda, Brașov, Sebeș, Abrud). După un secol și jumătate, eparhia ardeleană a primit un episcop (György Mártonfi), iar mai multe ordine călugărești au fost fie aduse (piaristii, mechitaristii), fie readuse (paulinii, iezuiții, ramura conventuală a franciscanilor) în această parte a Imperiului Habsburgic.

Perioada de renaștere din istoria autonomiei romano-catolice a luat sfârșit în anul 1767, când Maria Tereza, în conformitate cu agenda ei de centralizare, a înființat un organ de stat numit *Catholica Commissio*, care a preluat, în mod abuziv, prerogativele Statusului (administrarea învățământului romano-catolic din Marele Principat la Transilvaniei, gestionarea proprietăților episcopale ardelenene).

Membrii Statusului (în majoritatea lor covârșitoare de origine nobiliară) nu au acceptat această intervenție a puterii centrale în sistemul existent și s-au opus deciziei imperiale ținând adunări separate și protestând decenii la rând în Dieta transilvăneană împotriva existenței noii instituții³. Dar momentul prielnic pentru reorganizarea Statusului a sosit numai în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În conformitate cu prevederile legii 43/1868, organele care guvernau Marele Principat al Transilvaniei (Guberniu, trezorerie, Comisia Catolică) urmau să-și înceteze activitatea la 1 mai 1869.

Cu sprijinul ministrului Eötvös, nobilii catolici transilvăneni și episcopul de atunci al Transilvaniei, Mihály Fogarassy, s-au întrunit în februarie 1868 într-o ședință la Alba Iulia ca să dezbată reorganizarea regimului autonomiei catolice. La ședința amintită s-a iscat însă un conflict între ierarhul conservator și facțiunea liberală a nobililor prezenți. Părțile implicate n-au reușit să ajungă la un compromis.

La începutul anului 1869 a luat ființă așa-numita „Comisie Provizorie Catolică din Ardeal”, în fruntea căreia a fost desemnat baronul Lajos Jósika

³ László Holló, *A világiak által „vezetett” egyházmegye: az Erdélyi Római Katolikus Státus társadalmi jellege [Eparhia „condusă” de laici: Caracterul social al Statusului Romano-catolic din Transilvania]*, Cluj-Napoca, 2009, p. 95.

(1807-1891)⁴. Această entitate urma să preia gestionarea tuturor proprietăților lăsate în urmă de Comisia Catolică. Reorganizarea propriu-zisă a Statusului a avut loc la ședința din 1873, ținută la Alba Iulia⁵.

Scurtă istorie a domeniului Cluj-Mănăştur și situația lui la 1867-1869

Rădăcinile existenței domeniului trebuie căutate în Evul Mediu. În localitatea Cluj-Mănăştur (în maghiară Kolozsmonostor, azi cartier al municipiului Cluj-Napoca) a existat abația ordinului benedictin, renumitul *locus credibilis*, care a avut proprietăți funciare în zona respectivă. Acestea au fost secularizate de Dieta transilvăneană majoritar protestantă în anul 1556⁶.

De-a lungul secolelor, latifundiul a avut mai mulți proprietari (trezoreria Principatului, ordinul iezuit și Comisia Catolică).

Conform Registrului domeniial păstrat în arhiva Statusului, Domeniul Cluj-Mănăştur avea în anul 1868 următoarele limite: „K.(olozs) Monostor,- Kolo(z)svár (azi Cluj-Napoca) és Szász Fenes (azi satul Florești, jud. Cluj)/ (Kis) Bács (azi satul Baci, jud. Cluj),- Kolo(z)svár és Méra (azi satul Mera, com. Baci, jud. Cluj)/ Bogártelke (azi satul Băgara, com. Aghireșu, jud. Cluj),- Egeres (azi satul Aghireșu, jud. Cluj) és Türe (azi satul Turea, com. Gârbău, jud. Cluj)/ Jegenye (azi satul Leghia, com. Aghireșu, jud. Cluj),- Egeres és Oláhnádas (ulterior numit Kalotanádas, azi satul Nadășu, com. Izvoru Crișului, jud. Cluj)/ Kajántó (azi satul Chinteni, jud. Cluj),- Kolo(z)svár és Buda (ulterior numit Bodonkút, azi satul Vechea, com. Chinteni, jud. Cluj)”⁷.

⁴ Politician conservator, membru al renumitei familii aristocratice Jósika de Brăniște (fiul fostului guvernator transilvan János Jósika), fost comite de Cluj și Dăbâca, membru în Casa Superioară (în maghiară *főrendiház*) a parlamentului ungar și totodată ultimul președinte al Comisiei Catolice.

⁵ Holló, *A világiak által „vezetett”*, p. 123-126.

⁶ Cu prilejul aceleiași sesiuni legislative, stărilor privilegiate au interzis prin lege șederea în Transilvania a episcopilor romano-catolici. Eparhia ardeleană, rămasă fără superior, a fost în cele din urmă desființată (1601) (Trócsányi Zsolt, *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben [Legiferarea în Principatul Transilvaniei]*, Budapesta, 2005, p. 100.

⁷ *A Kolos-monostori alapítványi Uradalom Törzskönyve [Registrul Fundației Domeniului Cluj-Mănăştur] Arhiva Statusului Ramno-catolic din Transilvania (ERKSL), IV 4.b/ cutia nr. 39/ 1868/ Tan. 431-639/ 26140/ 6 foi, p. 1.*

Conform aceluiași registru, suprafața totală a domeniului a însumat 8 524 de iugăre. Majoritatea covârșitoare (62%) a suprafeței latifundiului cercetat o constituiau pădurile (5 296 de iugăre), urmate de pământul arabil (1 210, adică 14%), de pășuni (1 115, reprezentând 13%), de livezi (783, reprezentând 9% din suprafața totală), de parcelele și grădinile interioare (65, adică 0.7%), trestiișul (46 de iugăre, reprezentând 0.5%). Locurile nefolositoare și viile domeniiale însumau numai 4, respectiv 5 iugăre⁸.

Pe teritoriul domeniului Cluj-Mănăștur au existat mai multe imobile cu funcție economică (atelier de fierărie, mori de hârtie, casa vămii, măcelărie, distilerie de țuică, cârciumă) date în arendă. Însă la 1868 proprietățile arendate nu erau profitabile, deoarece foștii și actualii arendași (pe lista datornicilor apar în total 44 de oameni), au acumulat în aproape două decenii o datorie de 53 182 de florini, o sumă uriașă⁹.

Domeniul a atras atenția ministrului Eötvös, care, în vara lui 1867, a trimis o scrisoare delegatului plenipotențiar al Transilvaniei, contele Emánuel (Manó) Péchy, în care îi cerea să ancheteze situația latifundiului despre care scria că ține de Academia de Drept din Cluj¹⁰. Îndemnul este repetat la sfârșitul lunii septembrie a aceluiași an de Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice¹¹. Acest fapt ne arată că în intervalul cuprins între cele două date nu s-a făcut nimic în cazul Domeniului Cluj-Mănăștur.

Cu un an mai devreme, se constituise la Cluj-Mănăștur o comisie care să-i raporteze Guberniului transilvan situația silvică din domeniu. Conform procesului verbal întocmit de comisie, aceasta din urmă inspectase între 22 august și 5 septembrie 1867 toate pădurile care aparțineau domeniului. Membrii comisiei au constatat faptul că starea secțiilor silvice inspectate era foarte diferită. De exemplu, pădurea numită *Hója Lencsés* și cea de la Chinteni se aflau într-o stare relativ bună, reîmpădurirea făcută în ultimii ani fiind una reușită, spre deosebire de partea numită *szénégető* (=cărbunărie), care fusese despădurită în 1858-1859 și folosită ca pășune. Atât raportul cât și procesul verbal tratează totodată și tema furtului de lemne, indicându-i pe localnicii din Mera, respectiv pe mănăștureni. Cei din urmă defrișau din

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Haszonbéri hátrálékok [Restanțele arendașilor] ERKSL, IV 4.b/ cutia nr. 39/ 1868/ Tan. 431-639/ 26140/ 6 foi. p. 1, 6.*

¹⁰ *ERKSL, IV 4.b/ cutia nr. 33/ 1867/ Tan. 1-202/ 13071/ T. 164/ 603/ 2 foi. p. 1.*

¹¹ *ERKSL, IV 4.b/ cutia nr. 34 / 1867/ Tan. 201-401/ 21937/ T. 306/ 2 foi. p. 1.*

1861 masiv pădurile domeniiale și vindeau lemnele furate la marginea orașului¹².

În raport se stipulează următorul fapt:

„distrugerile, perpetuate de hoții de lemne în trecut și zilnic în prezent s-au înăspriț în așa fel încât localnicii din Cluj-Mănăștur cară lemnele nu numai bucată cu bucată, în căruțe, ci și în stâneni întregi și le vând la Cluj, dar nu numai pe străzile Kül Monostor (azi calea Moților) și Szén (azi străzile Napoca și Clinicilor), celelalte periferii fiind pline cu lemne furate din C(luj-) Mănăștur, fapt văzut de noi în mai multe locuri.”¹³.

În anul 1868, administrarea Domeniului Cluj-Mănăștur a fost cedată de trezoreria transilvăneană Comisiei Catolice. Este de precizat faptul că, conform prevederilor legii 43/1868, ambele instituții urmau să fie desființate în cursul anul următor. Această schimbare fusese ordonată de Eötvös în adresa nr. 9590 din 19 iunie 1868¹⁴.

Preluarea propriu-zisă a domeniului a avut loc loc între august și 31 octombrie, în anul amintit. Delegați însărcinați cu predarea patrimoniului (Alajos Kedves și preotul paroh din Mănăștur, János Pakó) au sugerat înfăptuirea mai multor schimbări în gestiunea latifundiului: angajarea unui arhitect domeniial, transformarea fostei mori de hârtie, aflată în paragină, în joagăr sau într-o moară de făină, respectiv mărirea remunerației ciobanilor, considerată prea mică¹⁵.

În 1869, domeniul a trecut în gestiunea Comisiei Provizorii Catolice din Transilvania, instituția-succesoare a Comisiei Catolice. Începând cu acest an pot fi identificate două fenomene: continuă șirul de procese în instanță (atât cu foștii arendași datornici, cât și cu unele localități, care reclamau ocuparea abuzivă a părților domeniiale comune). În plus, are loc restaurarea mai multor imobile domeniiale.

¹² ERKSL, IV 4.b/ cutia nr. 34/ 1867/Tan. 201-402/ 16626/ T. 212/ 4 foi. *Jegyzőkönyv [Proces verbal]* ERKSL IV 4.b/ cutia nr. 39/ 1868/ Tan. 431-639/ 26140/ 9 foi.

¹³ „a pusztítás - melyet az erdő tolvajok tettek és mostis naponta tesznek - mi már annyira ment hog a K. Monostori lakok nem csak darabonként, szekerenként, hanem öl számra hordják a fát, 's adják el Kolozsvárt, ug hog - nem csak a Kül Monostor utcza és Szénutcza, hanem a többi Külvárosokis tele vagnak K: Monostori lopott fával, mit sokhelytt magunk is láttunk.” ERKSL, IV 4.b/ cutia nr. 34/ 1867/Tan. 201-402/ 16626/ T. 212/ 4 foi. p. 3.

¹⁴ ERKSL, IV 4.b/ cutia nr. 38 / 1868/ Tan. 141-430/ 12250 /T. 190 /9590 /2 foi.

¹⁵ ERKSL, IV 4.b/ cutia nr. 39/ 1868/ Tan. 431-639/ 26140/ T. 552/ 4 foi.

Înființarea Institutului de Învățământ Agronomic Cluj-Mănăștur

Tot în intervalul de timp studiat, în anul 1869, a avut loc înființarea Institutului de Învățământ Agronomic de la Cluj-Mănăștur.

Prima scrisoare oficială legată de această temă este datată 22 ianuarie 1869, iar expeditorul este Ministerul Ungar al Cultelor și Instrucțiunii publice. Din această adresă aflăm că ministrul Agriculturii, Industriei și Comerțului, István Gorove de Gáttája (1819-1881), i-a scris ministrului Instrucțiunii în legătură cu înființarea unui institut de studii agronomice în Transilvania. Locația sugerată de Gorove era Domeniul Cluj-Mănăștur. József Eötvös a sprijinit acest demers, pe care l-a considerat benefic pentru agronomia Transilvaniei. El i-a cerut Guberniului să examineze până în data de 15 februarie posibilitatea și condițiile arendării mai multor imobile domeniiale, a 307 iugăre de pământ arabil, 204 iugăre de fâneată, 242 iugăre de pășunat, respectiv, a două iugăre de vie. Ministrul le-a cerut totodată reprezentanților instituției să stabilească modul în care puteau fi despăgubiți arendașii care mai foloseau încă părțile domeniiale necesare viitorului Institut Agronomic¹⁶.

La 8 aprilie, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice înștiința Guberniul despre faptul că propriul delegat, Kamill Villecz, respectiv, Antal Hideghely din partea Ministerului Agriculturii, Industriei și Comerțului urmau a fi trimiși la Cluj-Mănăștur pentru a înlesni pregătirea și organizarea institutului¹⁷.

Delegații ministeriali au reușit să negocieze destul de repede un acord cu arendașii domeniiali. Acest fapt este dovedit de scrisoarea ministrului Gorove, din 29 aprilie, în care înștiința președinția Comisiei Provizorii Catolice din Ardeal despre faptul că ministrul său nu dorește să modifice punctele acordului dintre Hideghelyi și arendași¹⁸.

Însă la 7 mai, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice îi cere comisiei un raport propriu asupra viitorului contract dearendă, care urma să fie semnat pe data de 15, în aceeași lună¹⁹.

În cursul lunii mai, Ministerul Agriculturii a mai trimis două telegrame. Destinatarii celei dintâi era contele Péchy, căruia i se cerea să

¹⁶ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 42/ 1869/ Tan. 1-266/ 2115/ T. 83/ 1109/ 2 foi.

¹⁷ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 42/ 1869/ T. 1-266/ 8035/ T. 242/ 4347/ 2 foi.

¹⁸ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 44/ 1869/ Alap. 131-196. Tan. 1-120/ 11/ T. 3/ 2 foi.

¹⁹ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 44/ 1869/ Alap. 131-196. Tan. 1-120/ 17/ T. 8/ 2 foi.

intervină pentru a înlesni și a urgenta decizia pozitivă a comisiei în privința adresei ministeriale nr. 7 950, din 7 mai, și să dea un raport telegrafic până în data de 12²⁰. A doua, adresată baronului Jósika, președintele Comisiei Provizorii, îl înștiință pe acesta din urmă asupra faptului că punctele contractului vor fi menținute în forma lor originală²¹. Faptul este repetat, în scris, prin adresa ministerială nr. 9 798, din 1 iunie²².

Următoarea scrisoare oficială referitoare la Institutul Agronomic a fost datată 10 iulie 1869. Ministrul Agriculturii îi cerea președintelui comisiei să cedeze în cât mai scurt timp locuința provizorului (administratorului) din Cluj-Mănăștur pentru ca aceasta să fie modificată în așa fel încât să corespundă nevoilor viitorului institut²³.

În scrisoarea ministerială nr. 12 790 din 24 iulie, comisia era înștiințată de faptul că împăratul Franz Iosif I, rege apostolic al Ungariei, a aprobat pe 12 iulie arendarea Domeniului Cluj-Mănăștur pentru trei decenii. Totodată, în lumina cheltuielilor domeniului, comisiei i se cere să regândească bugetul „Fondului de Studii”²⁴ pe anul 1869²⁵.

Conform scrisorii trimise două zile mai târziu tot de ministrul Cultelor, Ministerul Lucrărilor și Transporturilor (condus la vremea respectivă de contele Imre Mikó de Hídvég, unicul transilvănean din cabinetul Andrásy) a rectificat suma necesară pentru restaurarea imobilelor domeniiale arendate (locuința profesorilor, șura, locuința servitorilor, grajdul etc.) la 11 521 florini și 22 creițari²⁶.

Conform copiei contractului de arendare păstrate în Arhiva Statusului, arendarea părților domeniului urma să dureze 30 de ani (din octombrie 1869 până la sfârșitul lunii octombrie 1899) pentru suma de 4154 fl. 73 cr. (fără locuința cenzorului domeniial, 4000 fl.) pe an. Suma urma să

²⁰ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 44/ 1869/ Alap. 131-196. Tan. 1-120/ 16/ T. 7/ 1 foi.

²¹ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 44/ 1869/ Alap. 131-196. Tan. 1-120/ 30/ T. 17/ 1 foi.

²² ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 44/ 1869/ Alap. 131-196. Tan. 1-120/ 102/ T. 69/ 2 foi.

²³ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 45/ 1869/ Tan. 121-260/ 218/ T. 138/ 2 foi.

²⁴ Comisia Catolică și Comisia Provizorie au administrat mai multe fonduri. Printre acestea s-a numărat și Fondul de Studii, înființat în 1773. În acest fond se găsesc documente referitoare la cumpărarea, restaurarea și construirea imobilelor, la plata salariilor profesorilor, la cumpărarea terenurilor, respectiv la burse.

²⁵ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 45/ 1869/ Tan. 221-260/ 256/ T. 165/ 12 790/ 2 foi.

²⁶ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 45/ 1869/ Tan. 221-260/ 260/ T. 166/ 2 foi.

crească după fiecare deceniu: între 1 noiembrie 1879 și finele lui octombrie 1889, 4570 fl. 20 cr. (4400 fl.), între 1 noiembrie 1889 și octombrie 1899, 5027 fl. 22 cr. (4800 fl.)²⁷.

La 16 septembrie, ministrul Agriculturii îi cerea președintelui Comisiei Provizorii să-i trimită urgent un exemplar al contractului de arendă²⁸.

La 2 octombrie, delegatul plenipotențiar, Manó Péchy, îl înștiința pe consilierul regal și raportorul Comisiei Provizorii Catolice, canonicul Mózes Keserű, asupra faptului că Antal Kodolányi (1835-1910) a fost numit în funcția de director al Institutului Agronomic. Se cerea totodată să i se predea noului director imobilele necesare, pe baza unui inventar²⁹. Kodolányi a fost agronom, publicist, colaborator al mai multor reviste, cu studii superioare absolvite la Pesta și în Germania. A ocupat postul de director al Institutului Agronomic timp de patru ani. A plecat apoi la Budapesta, devenind mai întâi profesor la Universitatea Tehnică, pe urmă evaluator de bunuri la Institutul Ungar de Credit Funciar (Magyar Födhitelintézet)³⁰.

Concluzii

Se poate spune în final că intervalul studiat este unul de tranziție în istoria Statusului Romano-Catolic din Transilvania. Comisia Catolică, organul de stat care preluase în mod abuziv prerogativele statusului (administrarea școlilor romano-catolice transilvănene, gestionarea fondurilor catolice, alegerea episcopului romano-catolic) a fost desființat după unirea Marelui Principat al Transilvaniei cu regatul Ungariei, însă membrii statusului nu au putut să profite de șansa istorică pe care au avut-o în anii 1868-1869. Au optat pentru o soluție interimară care a căpătat forma Comisiei Provizorii Catolice din Transilvania.

În ceea ce privește domeniul Cluj-Mănăștur, în intervalul studiat, a trecut din gestiunea trezoreriei transilvănene în cea a comisiei sus-amintite. Acest fapt marchează ieșirea latifundiului din starea de paragină și

²⁷ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 45/ 1869/ Tan. 221-260/ 8035/ 10 foi.

²⁸ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 45/ 1869/ Tan. 221-260/ 444/ T. 254/ 2 foi.

²⁹ ERKSL, IV. 4b/ cutia nr. 46/ 1869/ Tan. 261-410/ 471/ T. 271/ 2 foi.

³⁰ Révai Nagy Lexikona [Marele Lexicon al lui Révai], vol. XI, Editura Babits, 1992, p. 780 [ediție reprint a celei din 1914.]. Magyar Életrajzi Lexikon [Lexiconul Biografic Maghiar], vol. I, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1967, p. 948.

neglijență în care căzuse în cele două decenii anterioare. În aceeași perioadă a avut loc înființarea Institutului Agronomic de la Cluj-Mănăștur, viitoarea academie de la cumpăna secolelor XIX-XX.

CSABA HORVÁTH
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

THE CLUJ-MĂNĂȘTUR DOMAIN DURING 1867-1869

Abstract

The following article presents the history of the Cluj-Mănăștur (Hung. Kolozsmonostor, today a neighborhood of Cluj-Napoca) Domain between the years 1867 and 1869. The Austro-Hungarian Compromise of 1867 brought major changes in both the Kingdom of Hungary and in the Great Principality of Transylvania. The case of the Cluj-Mănăștur Domain does not make exception to this. This Domain underwent several changes, including a shift in administration. Before 1868, the estate had several owners, the last being the Transylvanian Treasury, which neglected it in the last 20 years. In the fall of 1868, the Domain was transferred to the Catholic Commission and a year later to its successor, the Provisional Catholic Commission of Transylvania. Another major change was the establishment of the Higher School of Agriculture in 1869.

Keywords: 19th century, Catholic, Transylvania, estate, Kolozsmonostor.

